

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изходящ №	дата 201 г.
Входящ № <u>349</u>	дата <u>30.05</u> 20 <u>22</u>
София 1113, Бул. Шипченски проход № 52, бл. 17 тел.: 02/ 979 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91	

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Йорданка Гешева от Институт за исторически изследвания при БАН за представените трудове на доц. д.и.н. Петър Стоянович за участие в конкурс за академичната длъжност *професор* в професионално направление 2.2 *История и археология*, научна специалност „История на България“ (Монархическата институция и Третата българска държава), обявен от ИИСТИ при БАН за нуждите на секция „Нова българска история“, обнародван в "Държавен вестник", бр. 10 от 4 февруари 2022 г.

Доц. д.и.н. Петър Стоянович е единствен кандидат по обявения в бр. 10 от 4 февруари 2022 г. на „Държавен вестник“ конкурс за професор за нуждите на секция „Нова българска история“ към Институт за исторически изследвания при БАН. За участие в конкурса кандидатът представя три монографии и поредица статии, покриващи критериите за научни публикации. Попълнената таблица за наукометрични показатели отговаря на изискванията на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. В таблицата са включени само част от публикациите, а в действителност научните и академични дейности на кандидата, показани в приложения списък, са доста повече.

Основният хабилитационен труд, който доц. д.и.н. Стоянович представя, е книгата „Пътят към София. Произход, образование и мотивация на принц Фердинанд Сакс-Кобургски и Готски за мисията в България“. Велико Търново, Изд. Фабер, 2021, 254 стр. ISBN 978-619-00-1341-9. „Пътят към София...“, както и други три книги, включени в списъка с публикации на Стоянович, са пряко свързани с личността, родословието, семейната среда, образованието, държавническата дейност на втория български княз/цар Фердинанд Сакс Кобургски и Готски. Тази проблематика е тясно вплетена и в голяма част от студиите и статиите на кандидата, което говори за задълбочен, траен, почти тридесетгодишен професионален интерес на Петър Стоянович към личността и ролята на управлявалия от 1887 до 1918 г. български княз/цар, както и за едно чисто човешко пристрастие към личността, мисията и делата на владетеля. Всичко това убедително показва, че българската монархическа институция заема специално място в научните интереси на доц. д.и.н. П. Стоянович.

Авторът изпълнява успешно задачите, които си поставя: проследява и анализира най-ранните и най-отдалечените сведения за рода Сакс-Кобург; представя годините и резултатите на хуманитарно и военно обучение на принца; проучва подготовката на принца за мисията му в България в последните месеци преди

отпътуването му; разкрива преките и косвените отношения между княз Александър I и княз Фердинанд I. Д.и.н. Стоянович проявява специфичен интерес към периода до идването на принц Фердинанд в България, защото според него това време е решаващо за подготовката и мотивацията му като български владетел. Точно тогава принцът започва да се готви за ролята, която го очаква в България, да оформя вижданията си, да трупа познания за своята държавническа мисия. Държа да отбележа, че този ранен период от живота на принц Фердинанд, прецизно, детайлно и коректно представен от Стоянович, не е бил обект на специално изследване. И всичко това е направено на базата на изключително богат и почти не използван от други автори архивен и доказателствен материал.

В книгата са разгледани както семейството и образованието на принц Фердинанд, така и ролята на неговата майка княгиня Клементина за изграждане характера на сина ѝ, показана е личността и публичния образ на принца, подготовката за мисията. Направено е съпоставяне и сравнение между действията на принц Фердинанд и неговия предшественик княз Александър I. Двата са твърде различни като характери, но дадените им по конституция права и задължения, условията и обстоятелствата ги поставят в приблизително еднакви ситуации, в които всеки от тях действа по различен начин и с различен успех/неуспех.

В първа глава на „Пътят към София...“ е разработена идеята за различните нива на европеизация на България и стремежа ѝ за присъединяване към Европа след освобождението от османска власт. Смятам, че това е малко разточително въведение. И докато за чуждестранния читател то е в известна степен оправдано, тъй като слабо се познават спецификите на нашия бит, култура, социална среда, то за българите е по-скоро напомняне къде се намира обществото в навечерието на освобождението и откъде тръгва младата държава по пътя към Европа.

Искам да посоча две твърдения от тази книга на Стоянович: първото – по много от темите и проблемите на развитието на българската държава *„разговорът между политици и държавен глава ще е труден, тежък, на моменти безперспективен. Освен по едно: мисията за европеизация на държавата и напредъка на обществото, най-вече в периода до 1912 г.“* (с. 48). Второто е очакването на автора, че въз основа на обективни мнения и научни преценки ще се стигне до това, *„щото пред скоби да бъде изведена основната заслуга, генерационният успех, решаващият принос на цар Фердинанд – усилията му начело на националния подем и консенсусен труд за модернизацията на ориенталска България в най-добрите традиции на просперираща*

Европа“ (с. 50). Приемам първото твърдение. Второто ми се струва леко провокативно. И все още не добре доказано дори и след усилията на автора и при използването на разнороден архивен материал и литература. Посочвам ги, защото между тези две преценки се разполагат редица други изводи и заключения в изследването.

Безспорно положително трябва да бъде оценено това, че изграждайки портрета на втория български държавен глава П. Стоянович се стреми въз основа на многобройни познати и непознати факти и документи да опровергае доста насложени неистини, отрицания, дори измислици главно от тоталитарния период на България. И тази преоценка е много полезна и навременна.

Другата книга, на която бих искала да обърна внимание е **„Междущарствието, кризата и битката за българския трон (1886–1887): солисти и статисти - от Батенберг до Кобург - с поглед върху медийното им отразяване“**. С., Захари Стоянов, 2017, 224 с. ISBN: 978-954-09-1161-8. Д.и.н. Стоянович разглежда период от българската история, познат както сред специалистите, така и сред четящата историческа литература аудитория. Похвално е, че авторът е намерил свободна ниша, възможност да покаже неизвестни или по-малко известни неща, умело да вплете непознати и неизползвани у нас чуждестранни архиви и изследвания с това, което вече се знае и да изгради и докаже собствени тези. Трябва да бъде отбелязано, че с издирване и представяне на нов и с преоценка на познат доказателствен материал Стоянович затвърждава тезата, че принц Фердинанд става български княз поради факта, че след едногодишния кризисен период на междущарствието той е единственият кандидат, склонен, мотивиран и амбициран да заеме българския престол, пренебрегвайки по този начин волята на Русия и непризнат от великите сили.

Положителна оценка заслужават усилията на автора за представяне на всички кандидати за българския трон. Някои от тях вече са известни в историографията, на други Стоянович обръща внимание и ги извежда напред в публичното пространство, като принц Каролат, принц Оскар Шведски и др. Специално място е отделено на личността и родовата история на княз Николай Дадани – Мингрелски. За Мингрелския княз са писали и други автори, но в случая Стоянович е погледнал от по различен ъгъл и е включил непознати документи. Авторът показва и възможни руски кандидатури за българския трон, сред които се откроява Александър принц Олденбургски.

Важен момент в монографията е новият прочит на дейността на българската депутация из Европа, изпратена в края на 1886 г. от Великото народно събрание да

търси възможности за нови кандидатури за българския трон. Обърнато е внимание и на един по-страничен и по-непознат момент в управленския процес – това са отношенията на княз Фердинанд с вдовицата и с децата на княз Александър I след неговата смърт.

Zar Ferdinand I. (geb. Prinz von Sachsen-Coburg und Gotha): Seine Herkunft, Bildung, Motivation und der Aufbau des modernen Bulgariens 1861 - 1887 – 1912. Wien, LIT Verlag: 2021. 400 Seiten. ISBN: 978-3-643-91215-2. Издадена на немски език, написана от българин, но с използване на много немски и австрийски архивни източници, книгата отразява развитието на страната, успехите и неуспехите; показва стремленията, инициативите, ролята на монарха за въздигането и модернизацията на някои области и институции на Княжество/Царство България. Както се вижда и от заглавието, акцентът е върху мирния период от историята на Третата българска държава. Въпросите, които са разгледани тук в известна степен авторът поставя и в другите си две книги, но като се има предвид, че тази е предназначена за чуждия читател, това е необходимо.

Стремейки се да докаже тезата си за приноса на Фердинанд I в модернизацията на държавата, авторът систематизира заслугите на монарха за развитието на ключови области на културата и просветата: образование, наука, изкуство, благотворителност и др. Все със същата цел е представено зараждането и напредъка на ключови области на държавното изграждане като пощи, телеграфи, телефони, инфраструктура, пътища, воден и сухопътен транспорт, армия и др. За мен все пак остава отворен въпроса за личния принос на владетеля. Логично е заключението на Стоянович, че времето от 1887 до 1912 г. е първият и най-интензивен период на европеизация на българската държава.

Искам да обърна внимание върху една статия от сп. „Любословие“ от 2017 г., която поставя интересен въпрос: Кога принц Фердинанд решава да стане български княз? На базата на доказателствен материал е направен опит за маркиране на време, в което принцът приема предложението за идване в България. Естествено възниква и въпросът: кога принц Фердинанд започва подготовка за бъдещата си кариера. Според П. Стоянович последвалото съставяне на евентуалната дворцова свита е един по-късен момент, по-скоро следствие на вече утвърдено намерение. Авторът смята, че такъв детайл като обучението по български език, история и съвременна политика с предполагаемо начало май 1887 г. може да се приеме за времето, в което принц Фердинанд вече е възприел призиванието да бъде владетел. Вторият – и най-сигурен според Стоянович знак за решението на принца, е наличието на непознат за четящата исторически съчинения аудитория, а дори и за фалеристи, възпоменателен медал, който

новоизбраният княз по всяка вероятност донася със себе си в България с намерение да бъде раздаван на поданиците му и който е различен от по-късния официален медал за възшествието му.

И в трите рецензирани книги, в статиите, личи стремежа на Петър Стоянович да представи Фердинанд I по друг начин, различен от хвалебствията до абдикацията през октомври 1918 г. и още по-различен от почти пълното отрицание след това и най-вече след Втората световна война до края на XX век. Тезите на д.и.н. Стоянович са оригинални и понякога провокативни, като тази за мястото и ролята на княз/цар Фердинанд в процеса на модернизация на държавата. Приемам намерението на д.и.н. Стоянович да предизвика колегията. Отваря се поле за дебати, които надявам се ще доведат до една обективна научна оценка за управлението на княз/цар Фердинанд I.

Безспорно трябва да бъде открито широкото използване на български и на чуждестранни архивни материали, периодичен печат, изследвания. И още нещо, типично за автора – умението да открива бели полета и да ги попълва умело, атрактивно, научно. Специално бих искала да подчертая ползата от обучението на Петър Стоянович към Института по Източна- и Югоизточноевропейска история, Университет Виена, където през 1998 г. защитава докторат по история; а също и няколкогодишния престой и изследователска работата в редица архивохранилища в Германия, Австрия, Словакия, Русия, сътрудничеството с частни германски научни фондове. В резултат от тези пребивавания Стоянович е успял да събере много чуждестранни документи, да прегледа научни и популярни изследвания, в резултат на което внася оригинална, малко позната и изключително необходима информация за личностите, обект на неговите проучвания.

Бих отбелязала и една малка книга, публикувана през 2021 г. от печатницата на НБКМ, озаглавена „Спомени или нещо подобно“, чийто автор е бабата на Петър Стоянович – Бина Стоянович. Петър Стоянович е издател, съставител, редактор, автор на предговора и на бележките. Споменавам книгата заради това, че чрез нея проличава как трябва да се събират и опазват семейните спомени, как да се обработват и представят пред читателите, как да се съхранява генеалогичната информация. Книга, която освен за рода, дава сведения за епохата, за събитията, за превратностите на времето, професионално интерпретирани и доизяснени от П. Стоянович.

За всички включени в списъка на Стоянович книги трябва да бъде посочено, че разполагат с много подробен и прецизно подготвен научен апарат, с данни за лица и

събития, за дворци и забележителности, за договори и споразумения. Изискан стил с освежаващи хрумвания и интересни вмъквания на думи и изрази; оригинални предположения, понякога само загатнати, друг път по-подробно представени и обосновани. Случайно промъкнали се факти са умело вплетени в изложението, но не го натоварват, а го обогатяват. Интригуващи заглавия на книгите, на отделните глави и параграфи. Сполучливо преплитане на български събития с европейска и руска история. Безспорно трябва да се прибави и още една оценка – чудесни илюстрации, находчиво подбрани от автора, ангажиращи и осветляващи съдържанието и добро полиграфично оформление на книгите. Всичко това прави изследванията на П. Стоянович интересни и увлекателни, даващи много информация и изграждащи оригинални, понякога провокативни идеи, и в същото време предлагащи теми за размисъл, за дебати, за изразяване на други мнения. Определено смятам, че историческата колегия ще бъде предизвикана да изкаже и други виждания и съображения по повдигнатите от Стоянович въпроси.

Две учебни помагала е включил в списъка си с изследвания д.и.н. Стоянович, които го представят в непозната светлина като медиен и пиар специалист и като познавач на политическия живот в страната. Помагала, необходими при обучението на специалисти в областта на изборите, на журналисти и пиари, както и за подготовка на кандидати за политическия живот.

Необходимо е да бъде отбелязано и участието на Стоянович в научни и издателски колегии: член на редколегията на списание „Исторически преглед“, издание на Института за исторически изследвания; председател на експертния борд на издателство „Фабер“, Велико Търново.

Въз основа на направения анализ и на отбелязаните приноси и положителни качества на представените от доц. д. и. н. Петър Стоянович монографии, студии, статии и учебни помагала смятам, че кандидатът отговаря на всички изисквания и условия за придобиване на академичната длъжност „професор“. Затова си позволявам да предложа на уважаемите членове на научното жури, както и на Научния съвет на Института за исторически изследвания при БАН да подкрепят академичното израстване на доц. д.и.н. П. Стоянович, както убедено ще направя и аз.

26.05. 2022, София

Автор на становище:

Проф. д-р Йорданка Гешева